

ANNA AGATA KANTAREK*

POST-EVENT RE-REVITALIZATION. EXPO'98 I LIZBOŃSKI PARK NARODÓW

EXPO'98 AND LISBON PARK OF NATIONS – REVITALIZATION OF REVITALIZED AREAS

Streszczenie

Artykuł przedstawia przykład rewitalizacji obszarów postindustrialnych do realizacji zagospodarowania terenów dla potrzeb Wystawy Światowej w Lizbonie w 1998 r. Założone od początku i szczegółowo zaprojektowane etapy przekształceń zaniedbanych obszarów nad estuarium Tagu są świetnym przykładem urbanistycznego myślenia, które umiejętnie wpisuje międzynarodowe wydarzenie w nurt planowania o charakterze operacyjnym. Wiele wydarzeń o zasięgu globalnym (wystawy światowe, olimpiady) zostało wykorzystanych dla realizacji programów zagospodarowania i rozwoju fragmentu przestrzeni zurbanizowanej lub całego miasta czy aglomeracji. Stąd obserwacja zjawiska, które można nazwać *post-event re-revitalization*.

Słowa kluczowe: rewitalizacja, Wystawa Światowa, Lizbona, post-event re-revitalization

Abstract

It is about an example of revitalization of postindustrial areas – the realization of Expo'98 in Lisbon and repeated revitalization of the site. Established from the very beginning and carefully planned transformation phases of neglected grounds on Tagus estuary are an excellent example of this sort of urban thinking which skillfully inscribe international event in operational planning. A lot of international events (Expo, Olympic Games) is used to introduce master plan of urban revitalized space crucial for city or metropolitan development. That's why we can say about post-event re-revitalization.

Keywords: revitalization, World Expo, Lisbon, post-event re-revitalization

* Dr hab. inż. arch. Anna Agata Kantarek, Instytut Projektowania Urbanistycznego, Wydział Architektury, Politechnika Krakowska.

Prezentowany przykład to *Park Narodów w Lizbonie*, czyli tereny powystawowe Expo'98. Obszar ten rewitalizowany z myślą o Wystawie Światowej stał się przedmiotem powtórnej rewitalizacji niezwłocznie po zamknięciu wystawy. Już strategia działań przygotowujących tereny wystawowe przewidywała proces powtórnego zagospodarowania terenów z myślą o przyszłym użytkowaniu. Właśnie dlatego warto zatrzymać się dłużej nad tym przykładem strategicznego planowania, które po ponad 10 latach od zamknięcia wystawy ukazuje zalety równoległego myślenia w planowaniu w zakresie różnych perspektyw czasowych i dalekosiężnej polityki rozwoju miasta poprzez działania operacyjne.

- **Lizbona Expo'98 – historia pomysłu**

Pomysł wystawy pojawił się w 1989 roku i wiązał z uczczeniem 500. rocznicy odkrycia przez Vasco da Gama morskiej drogi do Indii. Inicjatorami idei byli Antonio Taurino Mega Ferreira i Vasco Garca Moura. Stąd ocean stał się motywem przewodnim wystawy, a jej tematyka to *Oceany – dziedzictwo przyszłości*.

W 1993 dokonano wyboru terenów poprzemysłowych położonych nad estuarium Tagu, na północny wschód od centrum Lizbony. Wstępny ogólny plan rozwoju obejmował 50 ha, z czego jedynie 50 dotyczyło terenów przyszłej wystawy.

- **Historia miejsca, przygotowanie terenów inwestycji**

Wybrany teren leży w 5 kilometrowym pasie północnego brzegu estuarium Tagu, który jako położony w bezpośrednim sąsiedztwie stolicy od lat przejmował różne funkcje rozwijającego się miasta, związane z rozbudową infrastruktury oraz przemysłem. Obszar pozostawiony po magazynach wojskowych, po magazynach ropy i gazu oraz po rzeźni był skażony i w pierwszej kolejności wymagał likwidacji tych skażeń, oczyszczenia i wyburzeń.

Zadecydowano również o koniecznych inwestycjach infrastruktury komunikacyjnej. Bliskość portu lotniczego była niewątpliwą zaletą lokalizacji, a decyzja o budowie nowego mostu na Tagu¹ i nowego dworca kolejowego² zapewniły bardzo dobrą dostępność terenów wystawowych.

- **Plany zagospodarowania 1993/1994**

Autorem planu zagospodarowania, opracowanego w 1993 roku jest Luis Vassalo Rosa. Główny obszar rozbudowano wokół zatoki Olivais, która była kiedyś portem dla przylatujących tu ze Stanów Zjednoczonych hydroplanów. Plan zakładał parcelację

ortogonalną obszaru, równoległą do linii brzegowej i ograniczającą teren linii kolejowej.

Główne tereny wystawowe zlokalizowane zostały wokół zatoki Olivais i wzdłuż brzegu rzeki. Po stronie północnej, w sąsiedztwie mostu Vasco da Gama rozlokowano tereny parkowe.

W planie określono podstawowy układ przestrzeni publicznych, akcenty w tej przestrzeni, a także tzw. *platformę panoramiczną* /*plataforma panorámica*/. To pas terenu wzdłuż kolei określony jako wielofunkcyjny, którego podstawowy poziom pieszej przestrzeni publicznej umieszczono na pierwszej kondygnacji, co pozwala na uzyskanie naziemnego poziomu serwisowego i podstawowy poziom dający korzystne powiązania widokowe w kierunku estuarium Tagu i głównego zespołu obiektów wystawowych.

Powstaje spółka Parque Expo'98 S.A., która koordynuje działania inwestycyjne i projektowe, a w latach 1995–1998 także realizacyjne.

- **Etap I – kompozycja terenów wystawowych, obiekty, przestrzeń publiczna**

Podstawą kompozycyjną zespołu są dwie osie krzyżujące się nad zatoką Olivais – jedna z nich prowadzi z nowego dworca Gar do Oriente (Sun Entrance) w kierunku nadbrzeża (Tagus Entrance); druga równoległa do linii wody oznaczona została bramami wejściowymi na teren wystawy (North Entrance i Sea Entrance³). Nad zatoką zlokalizowano główne obiekty wystawy – Pawilon Portugalski z przekrytym placem, Pawilon Utopii (hala wielofunkcyjna) oraz eksponowany na płaszczyźnie wody Pawilon Oceanów. Po obu stronach zatoki usytuowano dwa zespoły ekspozycyjne, a wzdłuż głównej osi północ-południe znalazły się kolejne pawilony – Pawilon Przyszłości i Pawilon Wiedzy o Morzach. Część ekspozycji rozbudowana została również na wodzie z portem jachtowym i podwodną ekspozycją.

Obszary w pobliżu linii kolejowej zostały zagospodarowane ekstensywnie – znalazły się tam rozległe powierzchnie parkingowe oraz zabudowa serwisowa.

Kompozycja całości zespołu ekspozycyjnego została uzupełniona kolejnymi obiektami pawilonów tematycznych (wody, wirtualnej rzeczywistości) i narodowych, ogrodami tropikalnymi *Garcia de Orta* i wieżą *Vasco da Gama*. Dodatkową atrakcją była podróż kolejką linową poprowadzoną wzdłuż brzegu rzeki.

Wystawa Światowa, otwarta 22 maja 1998 roku i trwająca do 30. września, w której uczestniczyło 141 milionów i 14 międzynarodowych organizacji była olbrzymim sukcesem. Odwiedziło ją ponad 10 milionów zwiedzających.

- **Etap II – kompozycja terenów *Parku Narodów***

Zamknięcie terenów wystawowych oznaczało początek kolejnego etapu zagospodarowania obszaru. Dzięki zrealizowaniu zewnętrznej infrastruktury komunikacyjnej lokalizacja stała się niezwykle atrakcyjna. Plan regulacyjny operujący prostą strukturą niewielkich kwartałów sprzyjał redystrybucji obszarów. Już w dwa tygodnie po zamknięciu wystawy wszystkie działki miały swojego właściciela.

Kolejny plan przygotowano w 1999 roku. Plan ten objął także tereny na północ od centrum zespołu, w rejonie mostu Vasco da Gama, gdzie część obszarów przeznaczono pod zabudowę.

Głównym założeniem nowo przygotowanego planu była transformacja terenów wystawowych w nową dzielnicę miasta. Trzon założenia pozostał bez zmian, co oznaczało istnienie silnego centrum, które jest identyfikowalne w skali nie tylko miasta czy państwa, ale i w skali międzynarodowej. Zachowano obiekty przy zatoce Olivais, zmieniając przeznaczenie niektórych z nich⁴. Zachowano także zespół ekspozycyjny po stronie północnej. Pozostałe obszary mają funkcjonalną różnorodność. Tworzą je przede wszystkim zespoły mieszkaniowe i biurowo-administracyjne.

Przykład planu dla sektora PP1 ukazuje reprezentacyjną aleję łączącą plac dworcowy z dwoma placami o charakterze węzłów oraz podział na kwartały z obowiązującą ciągłą linią zabudowy. To obszar, gdzie zrealizowano wspomnianą wcześniej platformę panoramiczną. Ciągła linia zabudowy oznacza w poziomie terenu wypełnienie kwartału powierzchnią krytych parkingów i innych funkcji obsługujących (sport, komercja). Na poziomie platformy pojawiają się wolno stojące budynki (punktowe, korytarzowe, linijkowe) i atrakcyjna przestrzeń publiczna, która pozbawiona ruchu kołowego i podzielona na obszar poszczególnych kwartałów (połączonych pieszymi mostkami) jest atrakcyjna – zaaranżowana jako przestrzeń parkowa, przydomowa lub związana z innymi funkcjami.

To bardzo udane rozwiązanie, głównie dzięki temu, że choć segregacja ruchów jest dość rygorystyczna to przestrzenie są wzajemnie widoczne i podzielone na kwartały, co uczytelnia sąsiedztwo i ułatwia konserwację i utrzymanie standardu przestrzeni.

Różnorodność przestrzeni współczesnej dzielnicy zwraca uwagę. Jej kompozycja wzbogacona została m.in. o centralnie usytuowany na osi dworca ku zatoce kilkupoziomowy pasaż handlowy wraz z dwoma bliźniaczymi budynkami biurowymi, a główne obiekty powystawowe nadal stanowią trzon funkcjonalny i kompozycyjny centrum (Oceanarium, Pawilon Utopii,

Muzeum Nauki, Pawilon Portugalski, pawilony ekspozycyjne, wieża Vasco da Gama). Także przestrzeń publiczna jest wzorowo utrzymana i atrakcyjna.

Liczne przykłady zabudowy mieszkaniowej i biurowej wraz z funkcjami obsługującymi zrealizowane w oparciu o plan regulacyjny stanowią ciekawe i urozmaicone egemplifikacje współczesnej architektury.

- **Miejsce *Parku Narodów* w przestrzeni współczesnej Lizbony**

Park Narodów to miejsce niezwykle. Żyje nie tylko dzięki tysiącom odwiedzających je turystów. Ma swoich mieszkańców i ludzi, którzy tu pracują. Jest miejscem, gdzie można odpocząć. Atrakcyjnością konkuruje z historycznym centrum Lizbony i utrwała rozwój miasta w kierunku północnym. Podstawowy kierunek rozwoju stolicy w głąb terenu (Benfica-Carnide) oraz (Alvalade, Lumiar) i wzdłuż rzeki (Ajuda, Belem) został zrównoważony kierunkiem północnym (Marvila, Olivais), wzmocniony budową mostu Vasco da Gama i węzłem przesiadkowym (kolej, metro, autobus) Gar do Oriente.

Obszar niegdyś zdewastowany i skażony, tworzący barierę pomiędzy miastem i rzeką został odzyskany dwa razy – pierwszy raz dla organizacji ogólnomiastowego spektaklu i po raz drugi dla miasta, stanowiąc element strategii jego rozwoju.

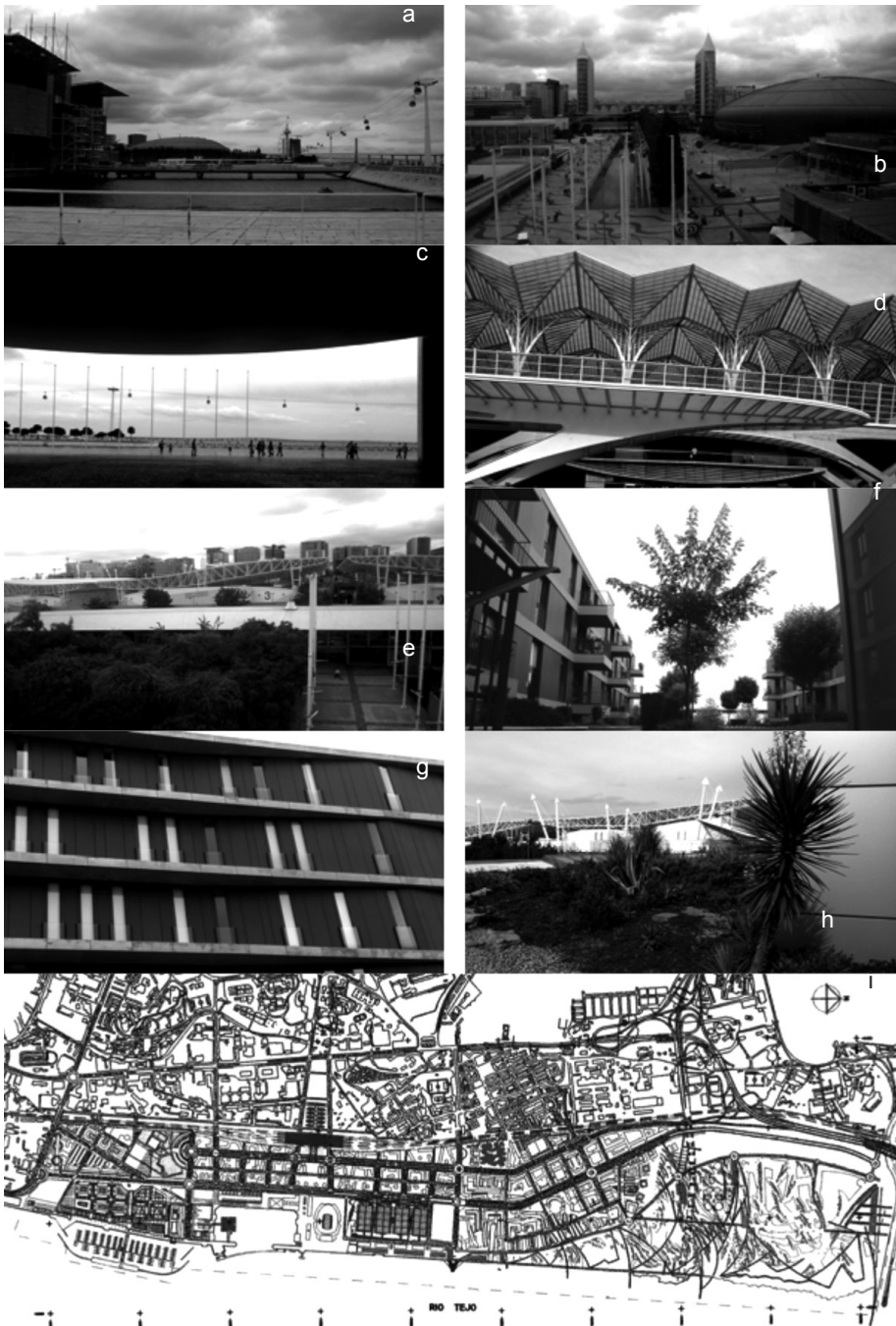
- ***Post-event Re-revitalization***⁵

Spojrzenie na miasta, w których odbyły się powojenne Wystawy Światowe pozwala na refleksję związaną z pytaniem, na ile wydarzenia, które się w nich odbyły wpłynęły na rozwój tych miast i na ile wykorzystano szansę „wplecenia” inwestycji z nimi związanych w strategię ich rozwoju i rozbudowy.

Lizbona nie jest oczywiście jedynym przykładem wykorzystania przez miasto wydarzenia dla swoich potrzeb. Wydaje się jednak, że twórcy i realizatorzy *Parku Narodów* prezentują wyjątkową świadomość możliwości tkwiących w strategii działań operacyjnych związanych z organizacją wydarzeń o zasięgu światowym.

Tego typu rewitalizację można nazwać *post-event re-revitalization*. Nie chodzi tu jedynie o fakt powtórnej rewitalizacji obszarów niegdyś zrewitalizowanych na potrzeby wystawy czy olimpiady. Chodzi raczej o precyzyjnie zaprogramowane, kilku etapowe działanie, które ma na celu równoczesne myślenie o zagospodarowaniu czasowym i docelowym.

W ten sposób wydarzenie o zasięgu globalnym mobilizuje środki i siły, które związane są bezpośrednio z wybranym obszarem, a także inwestycjami to-

- II. 1. a, b, c, d, e, f, g, h – współczesna przestrzeń Parku Narodów, i – Etap I, Plan ogólny z propozycją kubaturą docelowego zagospodarowania (fot. A. Kantarek) [18]
- III. 1. a, b, c, d, e, f, g, h – contemporary space of Nations Park, i – Stage I, General plan with cubature proposition of destination development (photo by A. Kantarek) [18]

warzyszącymi (komunikacja, hotele, usługi poza wybrany obszarem). Jednak użyte są one nie według planu związanego tylko z planowanym wydarzeniem, lecz także jako narzędzie do realizacji planowanego rozwoju obszaru i całego organizmu miejskiego.

Z punktu widzenia strategii rozwoju przestrzennego możemy mówić o działaniu operacyjnym, gdzie wydarzenie i procesy rewitalizacji wykorzystano dla racjonalnie określonych celów o różnych zakresach czasowych i dotyczących większego zasięgu terytorialnego – od organizmu miejskiego po region i państwo⁶.

Przypisy

- ¹ którego autorami są Armando Rito i Alain Montois.
- ² Gar do Oriente, autorstwa Santiago de Calatravy.
- ³ Sea Entrance usytuowane zostało przy wieży o stalowej konstrukcji - jedynym obiekcie zachowanym na rewitalizowanym obszarze.
- ⁴ Pawilon Oceanów to dziś Lizbońskie Oceanarium, Pawilon Wiedzy o morzach – Muzeum Nauki, a Pawilon Przyszłości – Kasyno.
- ⁵ Użyto terminu angielskiego ze względu na trudności sformułowania polskiego terminu. Najgrabniejsze wydaje się określenie *re-rewitalizacja poiwentowa* lub *re-rewitalizacja obszarów powydarzeniowych*.
- ⁶ Ciekawym przykładem jest zagospodarowanie doliny rzeki Lea w Londynie przeprowadzone pod kątem Olimpiady w 2012 roku i z myślą o rewitalizacji wschodniej części miasta. Na opisanie rezultatów trzeba jednak jeszcze poczekać.

Literatura

- [1] Cabral J., Crespo J.L., *Urban policy goals and territorial planning – articulations and lessons from planning urban regions in Portugal* (http://www.pacte.cnrs.fr/IMG/pdf_CABRAL.pdf z 01.03.2010).
- [2] Cabral J., Rato B., *Urban Development for Competitiveness and Cohesion – the Expo'98 Urban Project in Lisbon* (<http://www.bbox.it/clienti/mplab/public/downloads/attivita/seminari/Lisbon%20-%20urban%20redevelopment%20and%20social%20polarisation.pdf> z 01.03.2010).
- [3] *Expo'98* (http://en.wikipedia.org/wiki/Expo_%2798 z 01.03.2010).
- [4] *Expobi Lisbonne* (<http://www.rolinet.fr/fiches-projets-pdf/lisbonne08-150.pdf> z 01.03.2010).
- [5] Franqueville L., *Lisbonne (Portugal) Des immeubles de bureau bien enveloppes*, Le Moniteur, no. 5465, 22/8/2008.
- [6] *Lisbonne 1998* (www.bie-paris.org/site/fr/bibliotheque-et.../277-lisbonne-1998-.html z 01.03.2010).
- [7] Lourenco J. *Expo'98 and trickling down effects In Lisbon* (http://www.isocarp.net/Data/case_studies/154.pdf z 01.03.2010).
- [8] *Mapa A4 Parque das Nacoes* (http://www.parqueexpo.pt/SiteCollectionDocuments/ParqueDasNa%C3%A7%C3%B5es/mapa_A4.pdf z 01.03.2010).
- [9] *Metropolitan Area of Lisbon. Looking Back – 2006 – Looking Forward* (http://www.eurometrex.org/Docs/Meetings/Szczecin_2006/Lisbon_LookingBackLookingForward.pdf z 01.03.2010).
- [10] *Parque das Nacoes, Plano do Pormenor 1 – Revisao /12.1999/* (<http://ulisses.cm-lisboa.pt/data/002/004/plantas/PUZP/1/1.pdf> z 01.03.2010).
- [11] *Portal das Nacoes* (http://portaldasnacoes.pt/index.php?option=com_ent&view=section&layout=blog&id=25&Itemid=363 z 12.01.2010).
- [12] *Projecto urbano geral da envolvente a futura estacao central de Alta Velocidade „Estacao do Otiente* (http://www.rave.pt/Portals/0/ApresentacoesPublicas/04_BAU_LIS_OR_Summary_080905.pps.pdf z 01.03.2010).
- [13] *Regolamento do Plano de Urbanizacao da Zona de Intervencao da EXPO'98 /31.12.1999/* (www.ulisses.cm-lisboa.pt/data/002/004/legisla/2b.pdf z 01.03.2010).
- [14] *Regolamento do Plano de Urbanizacao da Zona de Intervencao da EXPO'98 /15.07.1994/* (<http://ulisses.cm-lisboa.pt/data/002/004/legisla/1.pdf> z 01.03.2010).
- [15] Sieber T.R., *Public participation in environment impact assesement: a comparison of urban waterfront redevelopment in Lisbon, Portugal, and Boston, USA* (<http://www.citidep.pt/papers/articles/sieber.htm> z 01.03.2010).
- [16] *The Expo Book* (<http://www.theexpobook.com/TheExpoBook-ch2.pdf> z 01.03.2010).
- [17] Wenjun Z., *Post-event Cities*, [w:] *AD Special Issue: New Urban China*, John Wiley&Sons, Ltd., 2008.
- [18] Vassalo Rosa L., *El Proyecto EXPO'98, un nuevo horizonte urbano, la operacion servira para recuperar el medio ambiente y el paisaje natural del frent ribereno oriental de Lisboa*, Urbanismo COAM, Revista del Colegio Oficial de Arquitectos de Madrid, no 26, 10.1995
- [19] PARKQEEXO (www.parqueexpo.pt z 12.01.2010).